

УДК 81'246.2(477)

БІЛІНГВІЗМ В УКРАЇНІ, ЙОГО СОЦІОЛІНГВІСТИЧНІ ТА ПРАВОВІ ПЕРЕДУМОВИ

Лотфі Гаруді Г. С.

Національний університет «Львівська політехніка»

У статті розглядаються особливості двомовної ситуації в Україні. Дослідження довело, що питання двомовності стає все більш значущим в сучасному суспільно-політичному житті країни. Була спроба передбачити наслідки масової двомовності та її загрози українському суспільству. Вказані основні наслідки двомовності в різних сферах суспільства. Розглядаючи відносність практичного використання двомовності в парадигматичному аспекті, дослідження допомагає точно вирішити це гостре питання. Необхідність розгляду введення двомовності як концепції, яка диверсифікує людський розум і веде людство до перспективних напрямків вдосконалення не тільки розмовної мови, але й раціонального мислення зокрема.

Ключові слова: українське суспільство, двомовність, сфери суспільства, дослідження, гострі питання, суспільство.

Лотфи Гаруди Г. С. Билингвизм в Украине, его социолингвистические и правовые предпосылки. В статье рассматривается особое двуязычное положение в Украине. Исследование показало, что вопрос двуязычия становится все более значимым, в современной общественно-политической ситуации в стране. Была попытка предсказать последствия массового двуязычия и его угрозы украинскому обществу. Указаны основные последствия двуязычия в различных сферах жизни. Рассматривая относительность практического использования двуязычия в парадигматическом аспекте, исследование поможет точно изучить этот острый вопрос. Необходимость рассмотрения введения двуязычия как концепции, диверсифицирует человеческий разум и ведет человечество к перспективным направлениям совершенствования не только в разговорной среде, но и рационального мышления людей в частности.

Ключевые слова: украинское общество, двуязычие, сферы общества, исследования, острые вопросы, общество.

Lotfi Ghahrodi H. S. Bilingualism in Ukraine, its sociolinguistic and legal state. A particular bilingual situation in Ukraine is viewed in this article. The research has proved that the issue of bilingualism is becoming more and more significant, in the present -day social and political situation of the country. The attempt has been made to predict the consequences of mass bilingualism and its threats to Ukrainian society. The major impacts of bilingualism in different spheres of society, are specified. Considering the relativity of practical usage of the bilingualism in paradigmatic aspect, the research will help us to accurately specify this burning question. The necessity to treat the introducing of bilingualism as a concept which diversifies human's mind and leads the humanity towards the perspective directions of improving not only speaking but also rational thinking in particular. In the article the attempt to show that English Language becomes a means of communication in nowadays society has been made. The main focus is on the usage of learning a foreign language as the tool in communicating with outside world but at the same time keeping the focus on traditions and native language itself. Giving the practical significance, this article shows the importance to keep the native language active and prosperous. The advantages of speaking foreign languages are outlined in the paper. In the article, the role of prioritizing the specific influences of the bilingual situation are theoretically comprehended. The bilingualism has been proven to contain the features of the biggest priority of the time but is also manifested as a dominant threat. The latter is confirmed by the study. Analyzing the bilingual situation in Ukraine we can consider it to be an important aspect of modern society.

The problem of further developing bilingualism as a threat to the preservation of vital values and a common state language under the rapid influence of foreign languages, not only from the outside but also from the inside of the country, is also emphasized.

Key words: Ukrainian society, bilingualism, spheres of society, research, issues, burning questions, humanity.

Постановка проблеми в загальному вигляді та обґрунтування її актуальності. З кожним днем мовна ситуація, а саме її типологія, все більше привертає до себе увагу низки наукових досліджень, які зумовлені практичною побудою та плануванням мови.

Насправді єдина спільна мова є головним фактором, який забезпечує стабільність країни та солідарність її жителів. Доречно підкреслити те, що фраза «ми говоримо різними мовами» іронічно стала фразеологізмом і тлумачить спілкування, яке зайшло в глухий кут. Лише країна, яка має свою єдину мову і культуру, має шанс належного розвитку та збереження своєї незалежності. Розглядаючи поставлену проблему, без сумніву, слід зазначити той факт, що володіння двома мовами

збагачує людину, доповнює її культуру і дає можливість спілкування з іноземними представниками на їх рідній мові, що є важливим фактом для державної політики та престижу держави. Кожна нація потребує білінгвів, як міжкультурних посередників. Проте, тотальне поширення білінгвізму несе характерну загрозу її своєрідності та руйнує основи її духовної цінності. Як вдосконалювати двомовність, збагачуючи власний рівень інтелекту і не ставити під загрозу існування рідної мови – питання, яке широко розглядається, обговорюється, і всілякими можливими способами активно вирішується сьогодні в нашій державі.

Варто підкреслити, що ситуація єдиної державної мови не є однорідною на всій території країни. Сприятливі умови для процвітання масового білінгвізму склалися на півдні, заході та в східних регіонах України. Більша частина кількості населення цих регіонів є двомовною.

Мовну ситуацію України можна назвати дещо парадоксальною, оскільки, в конституції зазначена одна державна мова, а насправді населення спілкується двома, які можуть бути абсолютно відсутніми в окремих регіонах самого опонента. Північ та Схід тяжіє до російської мови, в той час як захід розмовляє польською. Румунською мовою говорять на півдні України. Тобто, який би регіон ми не взяли, спостерігається двомовність населення по всій території України.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. В цілому при написанні плану досліджень соціальної та національної психології доречним було б взяти до уваги порівняльний ступінь піддатливості до асиміляції з домінуючою мовою.

Як зауважив відомий американський соціолінгвіст У. Лабов, що мовні проблеми є проблемами аналізу соціальної поведінки, своєрідний захист від асиміляції, який проявляється у специфічному мовному стилі. Цікавий психологічний факт захисту від асиміляції спостерігається в опублікованих в Парижі мемуарах Олександра Давидова [4].

Конфліктують не мови, а їх носії. І якщо вести безкінечні дискусії з приводу мовних непорозумінь, можна їх звести до простої абстрактної теорії і не брати до уваги самого мовного фактора поведінки людей, хоч саме він і формуватиме майбутнє української мови. Об'єктивно буде зазначити той факт, що Україна перебуває в умовах фактичного неофіційного білінгвізму. На сьогодні, все ще дається позитивна оцінка двомовності, хоча зусилля політиків й соціологів були б тут однозначно доречними, і таке становище вимагає вдумливого ґрунтового вивчення.

Ситуація є гострою тому, що багато хто вірить, що він ніби то володіє двома мовами, коли, по правді кажучи, не знає жодної з них.

Історично склалось так, що не всі повною мірою усвідомлюють актуальність даної проблеми і не розглядають двомовність, як загрозу вторгнення слів однієї мови в іншу. Дослідження

причин виникнення двомовності має стояти одним з перших питань, які слід вирішувати, а також, і наслідки такої нестабільної мовної ситуації.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Висвітлюючи проблеми процесів білінгвізму, І. Білодід писав «двомовність на Україні – це той вид білінгвізму, при якому обидві мови, що знаходяться на високому рівні розвитку всіх своїх функціональних стилів, з однаковою широтою і рівною мірою використовуються народом» [1].

В Україні проблемою двомовності займалися В. Труб, В. Возняк, Л. Масенко, Л. Щерба, Ю. Шевельов, Л. Себреньська, Т. Кознарський, О. Черемська, Є. Велюнський та інші відомі науковці.

Також український історик П. Толочко видав брошуру «Що або хто загрожує українській мові?» (К., 1998), в якій ставав на захист різномовності для українців, обґрунтував переваги двомовного суспільства [5].

Формування мети дослідження. Метою даної статті є:

– з'ясувати фактичну білінгвальну ситуацію в країні, спираючись на процентне співвідношення двомовного населення;

– вияснити роль важливості білінгвізму в соціолінгвістичному середовищі країни, як держави зокрема;

– назвати причини негативного впливу білінгвізму і наслідки його поширення;

– довести необхідність приймати гострі міри, щодо збереження високого рівня освіченості населення при збереженні самобутності державної мови, та належному підході до вивчення іноземних мов;

– окреслити змістовність двомовності, як особливого, осмисленого факту сьогодення.

Виклад основного матеріалу дослідження. Двомовність або білінгвізм – це своєрідний стан життя в соціумі де функціонують дві мови в межах одної держави. Джерелом двомовності, зазвичай прийнято вважати етнічну неоднорідність суспільства, яке є носіями двох мов, етносів і використовує дві мови для спілкування. Причиною поширення такого явища, як двомовність, в сучасному світі вважають факт етнічного змішання в рамках тієї ж держави. Мовна ситуація є дзеркальним відображенням розподілу мов в різних сферах соціуму на різних рівнях спілкування людей. Сьогодні практично не існує країни де б говорили однією мовою, та багато держав, такі як Україна, все ще зберігають єдину державну мову.

Мова – це живий духовний організм. Нація живе, коли розмовляє своєю мовою. Мова існує допоки нею говорять люди і помирає, якщо нею більше не розмовляють. Тому мову називають засобом щоденного спілкування і стає сумно, коли вона виходить з ужитку.

Загально прийняте визначення двомовності дав американський лінгвіст У. Ванрайх. Двомов-

ністю він назвав поперемінне використання двох мов, а осіб, які користуються двома мовами – двомовними. Український вчений, дослідник білінгвізму Ю. Жлуктенко, теж вважає, що мови, якими володіє білінгв в більшості не перебувають на однаковому рівні, їхнє становище різниться від того, як часто особа використовує ту чи іншу мову. Французький лінгвіст А. Мейє погоджується, що при двомовності нереально досягнути цілковито однакового рівня знань обох мов. Розглядаючи двомовне становище держави, слід зазначити різницю між індивідуальним і масовим білінгвізмом.

Індивідуальний білінгвізм – це використання двох мов окремими особами, які живуть в одномовному суспільстві. Другу мову такі індивіди використовують лише при спілкуванні з вихідцями тієї спільноти, мовою якої вони володіють.

«Немає двомовних народів, – стверджує польський дослідник Єжи Велюнський, – так, як немає дитини у якої було б кілька біологічних матерів. Раніше двомовність трактували, як звичайну асиміляцію унаслідкування одним народом іншого. І сьогодні воно не може означати нічого іншого. Уся різниця в способах досягнення цієї ж мети» [7].

Мовознавець В. Труб взагалі вважає, що суржик – це вплив низького культурно-освітнього рівня, і зараховує його до просторіччя. В щоденному житті ми часто зустрічаємо приклади масової некомпетентності серед політиків, лікарів і навіть викладачів. Поняття «повноцінного білінгва», яке наводить В. Труб стосується окремої унікальної людини, яка має «блискавично реагувати на кожну зміну комунікативної ситуації» [10].

Тотальний масовий білінгвізм принципово відрізняється від індивідуального, колоніального своєю залежністю, яку спричиняє сама країна.

Якщо друга мова починає виконувати всі функції рідної, згодом вона її повністю замінить і двомовна особа стає одномовною. Таку небезпеку несе в собі «Білінгвізм». Масове явище двомовності, як пояснює більшість закордонних соціолінгвістів, вважається перехідним етапом в процесі асиміляції мови, тобто витіснення однієї мови іншою. Аргументованим є факт, що при наведеному контакті двох мов одна постійно намагається домінувати, тоді коли інша стає підлеглою.

Асиметрична масова двомовність, як наслідок, не лише має ознаки зовнішнього звуження сфер використання рідної української мови, але й підриває її коріння зі середини, створюючи родючий ґрунт для внутрішніх розладів, активно підтримуючи процес змішування мов.

Звертаючись до історичних подій, бачимо негативний вплив двомовності. Між 1969 і 1980 роками загальна кількість україномовних видань знизилась. Друк журналів впав з 46% до 19%, а відсоток книжок, що виходили українською мовою, знизився з 60% до 20% [9].

Протягом 70-х та на початку 80-х років лише Львівський театр був виключно україномовний [8]. За даними статистики в Україні 36% населення не розмовляють українською мовою, а якщо ще до них додати тих, хто в побуті розмовляє двома мовами, то ця цифра зростає до 58%.

Цілком вірно буде сказати те, що масова двомовність в Україні є результатом процесу монокультурної асиміляції, яке було зупинене фактом здобуття Україною незалежності в 1991 році. Зрозуміло, що у прикордонних зонах будь-якої країни поширені діалекти, так звані говірки, що є результатом суміші двох мов. Але вони істотно відмінні від нормативної літературної одної чи іншої мови. То ж сміло можна сказати, що це є варіанти однієї мови, а не суміш двох різних, хоча і схожих між собою мов [6].

Наслідком двомовності також можна вважати втрату особистої національної свідомості. Замість самоутвердження відбувається роздвоєння внутрішнього світогляду особистості. Для мовця на думку Т. Возняка «...повного здобуття старого і входження в нове немає людини надовго, а зазвичай, назавжди залишається в певному «між». Цей стан далекий від ідеалу і є станом розщепленості» [2].

З іншого боку соціолінгвісти зарубіжних країн довели факт розповсюдження двох мов в одній країні, як негармонійний, і такий, який не можливо збалансувати. Більш того, це призводить до гострих конфліктів в двомовному суспільстві, яких сам соціум не в стані ні розв'язати, ні вирішити шляхом компромісу.

Стрімке поширення двомовності в країні свідчить про наявні ознаки нестійкої рівноваги у суспільстві, і може спричинити перехід на одномовність домінуючої мови, або навіть до поділу держави за ознаками мови. Як приклад можна навести мовну ситуацію Канади, де внаслідок проведеного у Квебеку референдуму, їх мовний конфлікт викликав переляк і в Сполучених Штатах Америки. Намагаючись попередити загрозу відколу франкомовної провінції від Канади представник США закликав: «Дуже небезпечно дозволяти, аби двомовність і надалі поширювалась. Ми повинні наполягати на тому, що англійська є нашою спільною мовою. Це те, що об'єднує нас» [3, 7].

Прикро визнати те, що це все стало наслідком різкого падіння престижу української мови, та призвело до значного звуження сфер її функціонування. Актуальним буде згадати слова Юрія Шевельова: «Тепер можна критикувати брежневську концепцію єдиного радянського народу, але не підлягає сумніву, що все робилося для його створення і певною мірою, – глибину якої ще треба об'єктивно виміряти, – його так створено» [11]. Харківський філософ Т. Возняк, представник сучасної гуманітарної еліти, хто торкнувся питання масової незбалансованої мовної ситуації відображеної в контексті повсякденного

людського існування: «... ми не можемо не бачити того, що суржикові варіанти стали мовою для мільйонів людей, і ми повинні ставитися до них серйозно, бо судячи з усього, матимемо з ними справу ще дуже довго...» [3].

Висновки та перспективи подальших досліджень. Отже, за результатом нашого дослідження можна дійти такого висновку, що двомовність виступає як позитивним, так і негативним явищем. Ситуація двомовності в нашій країні переростає в проблему, яку потрібно вирішувати, а не загострювати. Тому, важливо використовувати іноземні мови там, де доречно, зберігаючи гармонію взаємодії мов, тоді і ситуація двомовності залишиться урівноважена, демографічно й комунікативно збалансованим фактом, а українська мова – єдиною державною мовою!

Втрата стійкого положення мови в суспільстві, а з нею і почуття національної гідності, призведе до зникнення чисельного народу в той час, коли розвиток цих рис, і навіть, маленькому народові, допоможе вберегтися від проникнення чужої мови та загрози поглинання, спрацьовує інстинкт самозбереження, що чинить опір в потрібний момент. Сучасний етап характеризує Україну, як державу національного типу, де чітко протистав-

ляється титульна українська нація та національні меншини. Державна мова нації конституційно закріплена, про що свідчить її використання в усіх сферах суспільного життя, таких, як освіта, культура, економіка і т.д., де вона є основою комунікативних сфер, і її рівнем є статус офіційної мови спілкування населення України. Однак зберегти процес впровадження державної української мови в усіх сферах суспільства на сьогодні стає дуже важким завданням. Складно протистояти доведеному факту витіснення однієї мови іншою при білінгвальної ситуації в країні.

Дане дослідження не вичерпує усіх можливих аспектів вивчення концептуального аналізу білінгвального простору, але закладає основи до перспективного обговорення цього актуального на сьогодні питання, яке має грандіозний вплив стосовно майбутнього нашої країни, нації, самобутності держави її подальшої внутрішньої та зовнішньої політики зокрема. Істотно правові погляди країни дають підґрунтя лише для однієї державної мови та належних гарантійних мовних прав для меншин, які проживають на території України. Що є зазначено у чинному законодавстві про мови, в Конституції країни і відповідає Європейським правовим нормам.

ЛІТЕРАТУРА

1. Белодед І.К. Всяк сущий в ней язык... К., 1981. С. 120.
2. Возняк Т. Відродження іврити та української. Онтологічні підстави та наслідки. Сучасність. 1992. № 8. С. 107-112.
3. Возняк Т. Тексти та переклади. Т. Возняк. К.;Х.: Фоліо, 1998. С. 345-360.
4. Гусейнов Г. «...І Господь лишив нам зерна». Т. 3. С. 80.
5. Железний Анатолий. Происхождение русско-украинского двуязычия в Украине. К., 1998.
6. Зимовець Г.В. Міжмовна інтерференція в умовах контактного білінгвізму (на матеріалі мови української діаспори): дис. канд. філол. наук: 10.02.15. НАН України, Ін-т мовознавства ім. О.О. Потебні. К., 1997. 243с.
7. Карашук Г. Амбівалентність і білінгвізм українсько-польського пограниччя (на прикладі Волині). Державність української мови і мовний досвід світу: матеріали міжнародної конференції. К., 2000. С. 23-38.
8. Мушкетик Юрій. Свіжий вітер оновлення // Наш дім – наш храм. К., 1989. С. 32.
9. Субтельний Орест. Україна (Історія). С. 452.
10. Труб В. Явище «суржик» як форма просторіччя в ситуації двомовності. Мовознавство. 2000. № 1. С. 46-58.
11. Шерех Юрій. Третя сторожа. К., 1993. С. 13.